

Magdalena Skorczyk

Rozumienie kultury w świetle filozofii komunikacji Karla-Otto Apla

1. Wprowadzenie

Nie można rozpatrywać zjawisk komunikacyjnych poza kontekstem kulturowym, w którym się odbywają, tak samo jak nie można analizować kultury w oderwaniu od procesów komunikacyjnych danej wspólnoty. Jak zauważył Wojciech Burszta, strukturalistyczne, humanistycznie zorientowane stanowiska utorowały drogę do łącznego rozumienia kultury i komunikacji. Twierdzi się tym samym, że „kultura jest komunikacją oraz że jednocześnie komunikacja ma charakter uregulowany kulturowo”¹. Myślę, że to stwierdzenie bliskie jest rozumieniu kultury w filozofii komunikacji Karla-Otto Apla, niemieckiego filozofa, **twórcy oryginalnej koncepcji transcendentualno-pragmatycznej**, dla którego komunikacja stanowi całą przestrzeń filozoficznego namysłu oraz jedyną możliwą perspektywę metodologiczną. Apel nie definiuje, czym jest kultura, ale na marginesie jego rozważań o komunikacji można wysunąć wniosek, że komunikacja umożliwia kulturę, ponieważ na **gruncie wspólnoty komunikacyjnej tworzy się i konstytuuje symboliczna przestrzeń społeczno-kulturowa**. Sam proces komunikowania zakorzeniony jest przy tym w tradycji, kulturze czy społecznym kontekście danej wspólnoty. Definicja kultury wyznaczona będzie komunikacyjną działalnością racjonalnych podmiotów gotowych podjąć trud

|107

¹ W. Burszta, *Świat jako więzienie kultury. Pomyślenia*, Warszawa 2008, s. 136.

argumentacyjnego ustalania obowiązujących norm i wartości oraz realizujących je w społecznej praktyce.

Wspólnota komunikacyjna, czyli płaszczyzna intersubiektywnego językowego porozumienia, umożliwia konstytucję świata ludzkich znaczeń, wartości czy rzeczywistości społeczno-kulturowej. Rozumienie kultury w projekcie Apla wynika z fundamentalnego założenia aktywności komunikacyjnej racjonalnych jednostek, których działalność nabiera mocy obowiązującej dopiero w ramach wspólnoty. Wspólnota komunikacyjna stanowi przestrzeń symbolicznego kreowania społecznej i kulturowej rzeczywistości. Celem niniejszego artykułu jest więc analiza wzajemnego związku procesów komunikacyjnych i rzeczywistości społeczno-kulturowej. **Dwie płaszczyzny wspólnoty komunikacyjnej, czyli realna i idealna, obrazują społeczny proces tworzenia kultury oraz legitymizację wyników komunikacyjnej działalności.** Specyficzne rozumienie komunikacji językowej i samego języka, które wynika z syntezy dwóch wielkich tradycji filozoficznych, czyli transcendentalizmu Kanta i amerykańskiego pragmatyzmu, **uzasadnia wspólnotowy wymiar kultury oraz społeczno-komunikacyjny proces interpretacji i konstytucji rzeczywistości.**

Transcendentalno-pragmatyczna geneza wspólnoty komunikacyjnej

Punktem wyjścia filozofii Apla był między innymi **transcendentalizm Kanta**, ale po zwrocie lingwistycznym nie mógł on pozostać w swojej pierwotnej postaci. Apel zainspirowany filozofią Wittgensteina, Peirce'a, Heideggera czy Gadamera ogłosił, że filozofia komunikacji w aspekcie transcendentalnej-pragmatyki przekroczy wszelkie wady wcześniejszych oraz współczesnych stanowisk filozoficznych. Dokonana przez Apla transformacja² filozofii, zdaniem Winfrieda Dallmayra, stanowi wręcz odzwierciedlenie ogólnofilozoficznego przełomu, który podważa na przykład tradycję idealizmu Hegla czy scjentystyczną metodologię nauk. Prymarnym osiągnięciem Apla jest jednak przezwyciężenie nowożytnego solipsyzmu poprzez wprowadzenie kategorii rozumienia i komunikacji. **Transformacja**

108|

² Termin „transformacja filozofii” został szczegółowo opracowany przez Apla w dziele *Transformation der Philosophie* dla oznaczenia specyficznej operacji, polegającej na twórczym przekształceniu tradycji filozoficznej poprzez szereg zabiegów intelektualnych, m.in. poszerzenie transcendentalizmu Kanta o tradycję pragmatyczną czy hermeneutyczną. Transformacja filozofii zmierza ostatecznie do udowodnienia nadrzędnej roli komunikacji we współczesnej filozofii, a dla Apla jest wręcz synonimem zwrotu komunikacyjnego w filozofii.

filozofii nie stanowi więc naiwnego przeniesienia kantowskiego idealizmu na grunt filozofii komunikacji, ale uwzględnia szereg filozoficznych operacji, jak choćby hermeneutyczną „przedstrukturę” rozumienia³.

Transcendentalizm Kanta był filozofią samotnego podmiotu, na którym ciążyło widmo subiektywności i solipsyzmu. Zdaniem Apła dopiero wyznaczone komunikacyjnie warunki i możliwości poznania zyskują walor intersubiektywny. Prawomocność myślenia zależy w projekcie Apła od założenia możliwości idealnej wspólnoty komunikacyjnej, która z konieczności pociąga za sobą przyjęcie określających ją zasad. Wspólnota komunikacyjna zastąpiła u Apła samoświadomość i refleksję transcendentalną Kanta. Rzeczywistość jest odtąd dostępna poprzez praktykę komunikacyjną i racjonalną argumentację członków wspólnoty.

Podstawową figurą transformacji jest umieszczenie transcendentalizmu w przestrzeni działań językowych i komunikacyjnych określonej wspólnoty argumentujących podmiotów, dzięki czemu transcendentalizm, jako epistemologiczny stosunek do rzeczywistości, zyskuje intersubiektywną ważność. Wspólnota komunikacyjna unieważnia najtrudniejszą aporię filozofii Kanta, czyli problem noumenów. Zdaniem Bolesława Andrzejewskiego „problem noumenu stanowi jeden z bardziej złożonych i niejasnych elementów w filozofii Kanta. Kant zakłada bowiem, iż dostępne są dla nas jedynie zjawiska, tzn. to, co jawi się naszemu doświadczeniu zmysłowemu i łączy z apriorycznymi formami oglądu oraz kategoriami intelektu”⁴. Według Apła dualistyczna metafizyka wynikająca z istnienia „inteligibilnego” królestwa poza światem możliwego doświadczenia oraz jego konsekwencja w postaci niepoznawalnych „rzeczy samych w sobie” uniemożliwiła realizację podstawowego założenia Kanta, czyli odnalezienie warunków i możliwości obiektywnego, uniwersalnego i intersubiektywnego poznania⁵. Apel pragnie przekroczyć ograniczenia transcendentalizmu, poprzez włączenie w jego zakres semiotyki Peirce’a, w szczególności jego reguły pragmatycznej, koncepcji poznania, znaku, języka, oraz idei nieskończonej wspólnoty badaczy. W kontekście rozumienia wspólnoty, Apel przyjmuje za Peirce’em epistemologiczne założenie, że konsensus budowany jest w ramach wspólnoty, że prawda nie jest

³ W. Dallmayr, *Kommunikation und Gemeinschaft*, w: W. Kuhlmann, D. Böhler (Hrsg.), *Kommunikation und Reflexion. Zur Diskussion der Transzendentalpragmatik: Antworten auf Karl-Otto Apel*, Frankfurt a/M. 1982, s. 191.

⁴ B. Andrzejewski, *Problem noumenu w kantyzmie i neokantyzmie*, w: R. Kozłowski (red.), *W kręgu inspiracji kantowskich*, Warszawa-Poznań 1983, s. 102.

⁵ K.-O. Apel, *Refleksja transcendentalno-pragmatyczna. Główna perspektywa aktualnej transformacji filozofii Kanta*, w: M. Potępa, Z. Zwoliński (red.), *200 lat z filozofią Kanta*, Warszawa 2006, s. 511-513.

dana raz na zawsze, a poznanie realności możliwe jest w perspektywie czasu; przyjmuje też moralne implikacje funkcjonowania idealnej wspólnoty⁶.

Zmiana perspektywy badawczej ma istotne znaczenie w kontekście rozumienia kultury przez Apla, ponieważ prymarną cechą kultury jest właśnie wymiar wspólnotowy. Jeśli przez kulturę będziemy rozumieli rzeczywistość myślową, na którą składają się określone przekonania normatywne i dyrektywne, czyli takie, które wskazują wartości i cele oraz sposoby ich realizacji⁷, to nie możemy zamykać się wyłącznie w obrębie subiektywnego świata poszczególnych jednostek. Rozszerzenie transcendentalizmu o wymiar komunikacyjny umożliwia nie tylko intersubiektywną interpretację kultury, ale też wspólnotowe tworzenie i partycypowanie we wszystkich jej dziedzinach. Wspólnota, w oparciu o etykę dyskursu, tworzy swoją kulturę poprzez argumentacyjne uzgadnianie obowiązujących norm, które realizuje w społecznej praktyce. Kantowski sprawdzian przydatności maksymy działania do bycia prawem powszechnym został zastąpiony przez intersubiektywny sprawdzian osiągalności konsensusu będący ideą regulatywną⁸. Nowatorski projekt transcendentally-pragmatycznej filozofii komunikacji **Apla zrywa z orientacją mentalistyczną, na rzecz interpretacji rzeczywistości poprzez pryzmat działań językowych i komunikacyjnych, usytuowanych w społecznych ramach wspólnoty**. Tym sposobem, podejście do języka i komunikacji przybiera u Apla postać „transcendentalnie ugruntowanej pragmatycznej filozofii lingwistycznej”⁹.

⁶ Cechy wyróżniające nieskończoną wspólnotę badaczy Peirce’a to nieograniczona liczba członków owej wspólnoty. Tylko dzięki temu możliwe staje się nieskończone przybliżanie się do konsensualnej prawdy. Wszystkich członków wspólnoty łączy ten sam cel – wspólna interpretacja znaków, semioza, interpretacja dokonywana w tym samym, wspólnotowym języku. Interpretacja w obrębie nieskończonej wspólnoty badaczy nastawiona jest przede wszystkim na udowodnienie racjonalności oraz nieustanne doskonalenie poznania i stanu wiedzy. Członkowie tej wspólnoty przedkładają wspólnotowy, poznawczo-naukowy interes nad własny, ponieważ wierzą, że możliwe jest osiągnięcie „idealnego stanu poznania”. Każdy człowiek może wejść do procesu interpretacji w ramach nieskończonej wspólnoty badaczy. Każdy głos jest potencjalnie istotny oraz równoprawny wobec innych. Wszyscy członkowie, którzy przystępują do tej wspólnoty, są tak samo ważni oraz mają takie same prawa. Por. A. Hensoldt, *Charles Sanders Peirce o nieskończonej wspólnocie badaczy*, Opole 2009, s. 9-38.

⁷ J. Kmita, *O kulturze symbolicznej*, Warszawa 1982, s. 52-53.

⁸ K.-O. Apel, *Etyka dyskursu jako etyka odpowiedzialności – postmetafizyczna transformacja etyki Kanta*, tłum. T. Mańko, „Principia. Pisma koncepcyjne z filozofii i socjologii teoretycznej” 1992, nr 5, s. 15.

⁹ B. Sierocka, *Krytyka i dyskurs*, Kraków 2003, s. 23.

Konstytucja kultury poprzez wspólnotę komunikacyjną

Komunikacja jest procesem społecznym, który z konieczności rozgrywa się we wspólnocie ludzkiej. Apel **rozdziela dwa poziomy wspólnoty: idealny i realny**, które są jednak względem siebie komplementarne, tzn. nie mogą funkcjonować oddzielnie. Realna wspólnota komunikacyjna określa płaszczyznę ludzkich interakcji, zanurzonych w historycznym, społecznym i kulturowym porządku. Idealna wspólnota komunikacyjna jest normatywno-teoretycznym punktem odniesienia i uprawomocnienia dla wszystkich dyskursów prowadzonych w ramach wspólnoty realnej. Stanowi swoistą uniwersalną instancję kontrolną dla względnie zrelatywizowanej wspólnoty realnej. Każdy uczestnik dyskursu z konieczności musi apriorycznie antycypować warunki idealnej wspólnoty komunikacyjnej, które stanowią o ważności i prawomocności samego dyskursu. W tym sensie idealna wspólnota komunikacyjna jest porównywalna do kartezjańskiego „cogito” i służy ostatecznemu uzasadnieniu filozofii w ogóle¹⁰.

Idealna wspólnota komunikacyjna jest stanem kontrfaktycznym, czyli potencjalnym. Niemniej jednak z konieczności należy zakładać jej możliwość, a także uznać same jej założenia i presupozycje za konieczne i nieprzekraczalne. Należą do nich: równouprawnienie wszystkich członków dyskursu oraz wspólna odpowiedzialność za poruszane w dyskursie problemy i osiągnięte w ten sposób rezultaty. Warunki te są nieprzekraczalne ze względu na cel dyskursu, czyli osiągnięcie konsensusu. Zdaniem Apła „idealna wspólnota komunikacyjna jako taka w realnym świecie jednak nie istnieje, lecz jest kontrfaktyczną antycypacją i postulatem lub regulatywną zasadą”¹¹. Właśnie dlatego idealna wspólnota komunikacyjna wymaga uzupełnienia w postaci wspólnoty realnej, na gruncie której mogą realizować się wszelkie dyskursy praktyczne. Idealna wspólnota komunikacyjna funkcjonuje w dyskursie na dwóch poziomach: jako punkt odniesienia dla dyskursów praktycznych oraz na poziomie ich uprawomocnienia. Możemy rozumieć ją jako metainstancję, która nie tylko jest warunkiem argumentacji, ale również wzorem dla dyskursów prowadzonych w ramach wspólnoty realnej¹².

Idealna sytuacja komunikacyjna jest synonimem konsensualnego porozumienia względem wyróżnionych wraz z Jürgenem Hebermasem czterech

¹⁰ W. Dallmayr, *Kommunikation...*, s. 192.

¹¹ K.-O. Apel, *Uniwersalistyczna etyka wspólnoty odpowiedzialności*, tłum. Z. Zwoliński, Siedlce 1999, s. 188.

¹² K.-O. Apel, *Etyka dyskursu...*, s. 13-16.

roszczeń ważnościowych, czyli prawdy, prawdomówności lub szczerości, intersubiektywnie ważnego znaczenia oraz, najważniejszego z punktu widzenia transcendentальной-pragmatyki, czyli roszczenia adekwatnej moralnie słuszności¹³. Roszczenia te w sytuacji idealnej wspólnoty komunikacyjnej nie podlegają już dalszej problematyzacji. Szczególnie istotne w kontekście życia społecznego jest roszczenie do słuszności moralnej, gdyż wyraża postulat idealnej wspólnoty komunikacyjnej oraz implikuje wszelkie jej moralne zobowiązania, jak choćby wspomniane już równouprawnienie i współodpowiedzialność.

Pod pojęciem **realnej wspólnoty komunikacyjnej** Apel rozumie z kolei taki sposób bycia każdej jednostki, który uwarunkowany jest poprzez jej aktualną sytuację, kulturę, społeczeństwo, socjalizację czy historię. W ramach realnej wspólnoty funkcjonuje całokształt ludzkich działań czy myśli. Dyskurs formułowany na płaszczyźnie realności wspólnoty zawsze zakłada konkretną, socjokulturową formę życia, dzięki czemu dostosowuje się do rzeczywistych kompetencji uczestników, które są od nich w znacznej mierze uzależnione. Socjalizacja umożliwia nabywanie kompetencji komunikacyjnych, a co za tym idzie – rozumienie procesów komunikacyjnych jako gier językowych, które są integralną częścią języka. To właśnie język, rozumiany jako fuzja gier językowych, form życia i interpretacji świata umożliwia rozumienie świata, samorozumienie siebie i innych oraz racjonalne działanie¹⁴. Realna wspólnota komunikacyjna stanowi forum, na gruncie którego kształtuje się kultura oraz wspólna, społeczna praktyka. Pełna realizacja realnej wspólnoty następuje jednak dopiero w konfrontacji ze wspólnotą idealną, ponieważ – zdaniem Apela – „jestem z jednej strony, empiryczną istotą ludzką, która posługuje się określonym językiem i (tym samym) musi przynależeć do pewnej konkretnej wspólnoty, a poza tym, posługując się argumentacją aspirującą do ważności uniwersalnej, muszę także jakoś wykraczać poza granice każdej konkretnej wspólnoty i antycypować sąd pewnego nieokreślonego audytorium, gdyż jedynie ono byłoby w stanie definitywnie zrozumieć i ocenić moje aspiracje do powszechnej ważności (mych tez). Muszę też nawet zwrócić się do audytorium realnego i to w taki sposób, jak gdyby reprezentowało ono już owo audytorium idealne”¹⁵.

112|

¹³ K.-O. Apel, *Uniwersalistyczna etyka...*, s. 187.

¹⁴ K.-O. Apel, *Sprache als Thema und Medium der transzendentalen Reflexion*, w: tegoż, *Transformation der Philosophie. Das Apriori der Kommunikationsgemeinschaft*, t. 2, Frankfurt a/M. 1999, s. 311-315.

¹⁵ K.-O. Apel, *Uniwersalistyczna etyka...*, s. 186.

Konstytucja kultury odbywa się w środowisku ludzkim poprzez akty komunikacyjne zlokalizowane w obrębie realnej wspólnoty komunikacyjnej. Uprawomocnienie rezultatów dyskursu umożliwia transcendentálny, aprioryczny poziom wspólnoty idealnej. To społeczność racjonalnych podmiotów tworzy i konstruuje swój świat, rzeczywistość społeczną czy kulturową. Takie rozumienie kultury w projekcie transcendentálno-pragmatycznym Apla odzwierciedla definicja „konstruktywizmu komunikacyjnego”, wysunięta przez Michała Wendlanda, gdzie „swoiste budowanie świata przez człowieka odbywa się przede wszystkim za pośrednictwem aktów między-ludzkiej, społecznej komunikacji językowej”¹⁶.

Etyka dyskursu

Ufundowanie kultury w ramach projektu Apla opiera się na założeniach **etyki dyskursu**, czyli transcendentálne uwarunkowanych regułach argumentacji. Proces komunikacji nie jest dowolnym, bezcelowym czy nieuporządkowanym działaniem, ale podlega pod konieczne i nieprzekraczalne warunki dyskursu argumentacyjnego. Człowiek jest rozumiany jako istota społeczna, która działając we wspólnocie ludzkiej, respektuje przekonania i argumentacje pozostałych członków wspólnoty. Racjonalność współżycia społecznego nakazuje wzajemność opartą na wspólnym podzieleniu sensu, prawdy czy znaczenia. Współżycie społeczne wiąże się z konieczności z respektowaniem norm moralnych i zasad określających harmonijne współistnienie. Reguły te wyprowadza Apel z racjonalności komunikacyjnej i dyskursu argumentacyjnego, nadając im miano etyki dyskursu.

U podstaw postulowanej przez Apla etyki dyskursu leży założenie możliwości idealnej wspólnoty komunikacyjnej, która uniwersalizuje etyczny wymiar komunikacji. Apel nakłada na etykę dyskursu trzy fundamentalne zadania. Po pierwsze, ma ona stanowić uniwersalistyczną etykę społecznego porozumiewania, której zasadność wypływa z samej racjonalności uczestników komunikacji oraz procedury ścisłej refleksji. Na płaszczyźnie życia społecznego etyka dyskursu przypisuje każdej jednostce ponadindywidualną odpowiedzialność za kształt rzeczywistości, instytucji społecznych, czy nawet systemów politycznych. Ostatecznie, etyka dyskursu określa regulatywne zasady działania, szczególnie w sytuacjach, w których racjonalność konsensualno-komunikacyjna stoi w sprzeczności z indywidualną racjonalnością

|113

¹⁶ M. Wendland, *Konstruktywizm komunikacyjny. Komunikacja językowa a budowa świata społeczno-kulturowego*, Poznań 2011, s. 13.

strategiczną¹⁷. Etyka dyskursu nie implikuje jednak żadnych konkretnych nakazów moralnych czy rozwiązań etycznych, oprócz tych wynikających z meta-poziomu reguł argumentacyjnych. Jak pisze Apel, „fundamentalne normy etyki dyskursu nie przepisują żadnej konkretnej formy samorealizacji czy dobrego życia. Przeciwnie, nakazują tolerancję i ochronę wielości istniejących form życia. Tym jednak, co etyka dyskursu nakazuje, jest to, by wszystkie konkretne indywidua i społeczno-kulturowe formy życia poddały – in foro interno lub in foro externo – swe moralne decyzje i oceny tym dyskursom i ocenom, które uznają priorytet uniwersalnie ważnych norm sprawiedliwości i współodpowiedzialności za wspólne problemy ludzkości”¹⁸.

Rola języka w procesie komunikacji

Konstruowanie rzeczywistości społeczno-kulturowej poprzez procesy komunikacyjne umożliwiające jest poprzez język, który w projekcie Apła rozumiany jest nie tylko jako środek komunikacji, ale też warunek intersubiektywnie podzielanego znaczenia i rozumienia. Funkcja języka nie ogranicza się jedynie do sytuacji dialogicznej, ponieważ nawet wewnętrzna myśl samotnego podmiotu ma charakter komunikacyjny. Intersubiektywność, znaczenie czy interpretacja świata zakorzenione są w samej strukturze aktu językowego, określanego poprzez jego syntaktyczną, semantyczną i performatywną treść. Rola języka wiąże się więc, zdaniem Apła, z „konstruowaniem znaczenia wiadomości lub z konstytuowaniem jej znaczącej treści”, w przeciwieństwie do linearnego przekazu informacji. Język stanowi tym samym „warunek możliwości znaczenia treści ludzkiej myśli lub znaczącej treści ludzkiej percepcji świata”¹⁹. Apel wyraźnie występuje przeciw rozumieniu komunikacji w kategoriach transmisji, jednoznacznie wpisując się w nurt konstytutywnych ujęć komunikacji, których sens w uogólnionej charakterystyce Emanuela Kulczyckiego wyraża się w „1) społecznym tworzeniu znaczeń, 2) interakcyjnej (symbolicznej) charakterystyce samego procesu, 3) byciu uczestnikiem komunikacji, a nie jej twórcą oraz 4) ważności komunikacji nie ze względu na przekaz informacji, lecz z powodu konstruowania świata społeczno-kulturowego”²⁰.

114|

¹⁷ K.-O. Apel, *Uniwersalistyczna etyka...*, s. 185.

¹⁸ Tamże, s. 189.

¹⁹ K.-O. Apel, *Komunikacja a etyka...*, s. 85.

²⁰ E. Kulczycki, *Komunikacja jako dyscyplina praktyczna*, maszynopis pracy doktorskiej (2011), s. 54.

Naczelną własnością języka jest jego komunikacyjny charakter, realizujący się w sytuacji społeczno-wspólnotowej. Apel wielokrotnie powołuje się na znany argument Wittgensteina na rzecz niemożliwości języka prywatnego, udowadniając, że język ma charakter społeczny, a reguły posługiwania się językiem mają swoje źródło w społecznej praktyce. Jak podsumował to Piotr Dehnel: „słowa zyskują swe znaczenie dzięki regułom rządzącym ich użyciem, te zaś mają nieuchronnie społeczny charakter. Za używaniem słów stoi społeczny konsens”²¹. Wspólnotowy wymiar języka wyznaczony jest również jego funkcją komunikacyjną, która nie została dostatecznie wyeksplikowana w początkowej fazie zwrotu lingwistycznego. Dopiero zwrot hermeneutyczny i pragmatyczny ukonstytuowały prymarną, komunikacyjną funkcję języka²². Niemniej jednak **zwrot lingwistyczny**, zdaniem Apła, zapoczątkował rozumienie języka jako pełnoprawnego przedmiotu poznania oraz refleksję nad językowymi warunkami możliwości poznania. Zmienił się tym samym sposób rozumienia ważności poznania czy prawdy, które mogą być odtąd analizowane pod kątem intersubiektywnie podzielanego konsensusu. Zmiana paradygmatu z ontologicznego i mentalistycznego na językowy nie jest tylko zabiegiem kosmetycznym czy wybiegiem terminologicznym, ale rzeczywistym przekształceniem pola teoretycznego filozofii. Aby język mógł w pełni przejąć po filozofii świadomości funkcję krytyki poznania, musi być jednak, zdaniem Apła, rozumiany w kontekście gier językowych, form życia i interpretacji świata²³.

Etyczny wymiar komunikacji

Filozofia komunikacji Apła jest etyką dyskursu, która umożliwić ma, w zamierzeniu autora, rozwiązanie najbardziej palących kwestii współczesnego świata. Jako filozofia społeczna stawia na emancypację, dialog, porozumienie. Nakazuje zniesienie różnic międzyludzkich poprzez racjonalny dyskurs argumentacyjny. Szczególnie teraz, kiedy zagrożenia wynikające z postępu technicznego, kultury masowej czy rozwoju cywilizacji uniemożliwiają tradycyjną mikroetykę, konieczna jest **makroetyka**, oparta na argumentacji i wspólnej odpowiedzialności społecznej. Nawet problemy polityczne powinny być rozwiązywane na drodze dyskursu,

|115

²¹ P. Dehnel, *Dekonstrukcja, rozumienie, interpretacja*, Kraków 2006, s. 193.

²² B. Sierocka, *Krytyka...*, s. 25-26.

²³ K.-O. Apel, *Sprache als Thema...*, s. 311-314.

którego celem jest konsensualna zgoda²⁴. Każdy członek wspólnoty jest potencjalnie odpowiedzialny za kształt kultury i rzeczywistości, w której żyje, dlatego też Apel postuluje podjęcie wspólnej odpowiedzialności za nasze działania i ich skutki czy ustalane w dyskursie normy i wartości. Odnosząc się do współczesnej kultury masowej, Leszek Kołakowski zauważył, iż „można by tedy przypuszczać, że kultura nasza w najróżniejszych swych rozgałęzieniach upowszechniać będzie poczucie odpowiedzialności, którą każda jednostka ponosi za świat, za własną w nim obecność i własną sytuację”²⁵. Jeśli skonfrontować to stwierdzenie z rzeczywistością, okazuje się jednak, że we współczesnej kulturze stosunek odpowiedzialności uległ zapomnieniu. W tym kontekście postulat Apła staje się manifestem.

Sugerowana przez Apła **etyka solidarnego działania i współodpowiedzialności społecznej** wpisuje się w nurt globalnej etyki odpowiedzialności, gdzie – zdaniem Heleny Ciążeli – „nadzieję na przetrwanie człowieka uzależnia się tu od świadomego podjęcia przez ludzkość odpowiedzialności za własne działania, i to zarówno te skierowane ku przyszłości, jak i te, które [...] należąc do dokonanej nieodwracalnie przeszłości, przez swoje konsekwencje ciągle obecne są w teraźniejszości i nieustannie oddziałują negatywnie na coraz bardziej niepewną przyszłość”²⁶. W tym kontekście Apel odwołuje się do własnej koncepcji etyki dyskursu, która oparta na założeniach transcendentualno-pragmatycznej transformacji filozofii, regułach dyskursu argumentacyjnego, etycznego wymiaru komunikacji czy na samej strukturze aktu językowego, może stanowić podstawę dla uniwersalnej etyki odpowiedzialności²⁷.

Zakończenie

116|

Karl-Otto Apel prezentuje rozumienie kultury w kontekście własnej filozofii komunikacji. Transcendentalne ramy komunikacji w połączeniu z jej wymiarem pragmatycznym umożliwiają analizę szerokiego spektrum zjawisk społecznych, kulturowych, politycznych itp. Kultura w rozumieniu Apła z jednej strony stanowi kontekst każdorazowych interakcji w realnej wspólnocie komunikacyjnej, z drugiej strony zaś jest konstytuowana

²⁴ W. Reese-Schäfer, *Karl-Otto Apel zur Einführung*, Hamburg 1990, s. 9-10.

²⁵ L. Kołakowski, *Obecność mitu*, Warszawa 2003, s. 126.

²⁶ H. Ciążela, *O etyce odpowiedzialności globalnej – perspektywa historyczna i stan współczesny*, „Kultura i Edukacja” 2009, nr 2(71), s. 9-10.

²⁷ K.-O. Apel, *Uniwersalistyczna etyka...*, s. 173.

i uprawomocniana w ramach wspólnoty idealnej. Kontekst społeczno-kulturowy założony jest przy tym w każdym akcie językowym. Stwierdzenie to, mimo iż może wydawać się dość trywialne, w projekcie Apła ma szczególne znaczenie. Idealna wspólnota komunikacyjna bez historycznych, socjokulturowych ram mogłaby być, jak chcieliby tego krytycy Apła, utopią, co podważyłoby siłę perswazyjną jego projektu. Intersubiektywna ważność jest tym samym relacją między aprioryczną zasadą konsensusu i historyczną zależnością dyskursu²⁸. Istotna jest również geneza samych norm i wartości funkcjonujących w ramach kultury. Są one komunikacyjnym dziełem wspólnoty argumentujących podmiotów, które uwzględniając swoje warunki bytowe, tradycję czy światopogląd, dochodzą do konsensualnego porozumienia. Kultura jest symboliczną przestrzenią działań i myśli określonej wspólnoty komunikacyjnej, w której intersubiektywny wymiar rozumienia kultury umożliwiony jest poprzez językowe praktyki komunikacyjne. Symboliczny świat kultury funkcjonuje więc w swoistym napięciu między realną a idealną wspólnotą komunikacyjną. Proces ten umożliwiony jest poprzez język, który w projekcie Apła zyskuje wymiar konstytutywny, ze względu na swoją funkcję komunikacyjną, społeczno-wspólnotową i pragmatyczną. Komunikacja w filozofii Apła posiada również walor etyczno-moralny. Konstytucja kultury poprzez procesy komunikacyjne odbywa się na zasadzie wzajemnej współodpowiedzialności wszystkich członków wspólnoty za kształt normatywny i dyrektywalny kultury. Kultura w rozumieniu Apła z jednej strony stanowi kontekst każdorazowych interakcji w realnej wspólnocie komunikacyjnej, z drugiej strony jest konstytuowana i uprawomocniana w ramach wspólnoty idealnej.

Literatura

- Andrzejewski B., *Problem noumenu w kantyzmie i neokantyzmie*, w: R. Kozłowski (red.), *W kręgu inspiracji kantowskich*, Warszawa-Poznań 1983.
- Apel K.-O., *Etyka dyskursu jako etyka odpowiedzialności – postmetafizyczna transformacja etyki Kanta*, tłum. T. Mańko, „Principia. Pisma koncepcyjne z filozofii i socjologii teoretycznej” 1992, nr 5.
- Apel K.-O., *Uniwersalistyczna etyka współodpowiedzialności*, tłum. Z. Zwoliński, Siedlce 1999.
- Apel K.-O., *Refleksja transcendentualno-pragmatyczna. Główna perspektywa aktualnej transformacji filozofii Kanta*, w: M. Potępa, Z. Zwoliński (red.), *200 lat z filozofią Kanta*, tłum. Z. Zwoliński, Warszawa 2006.

²⁸ K.-O. Apel, *Etyka dyskursu...*, s. 20.

- Apel K.-O., *Sprache als Thema und Medium der transzendentalen Reflexion*, w: tegoż, *Transformation der Philosophie. Das Apriori der Kommunikationsgemeinschaft*, t. 2, Frankfurt a/M. 1999.
- Burszta W., *Świat jako więzienie kultury. Pomyślenia*, Warszawa 2008, s. 136.
- Ciążela H., *O etyce odpowiedzialności globalnej – perspektywa historyczna i stan współczesny*, „Kultura i Edukacja” 2009, nr 2(71).
- Dallmayr W., *Kommunikation und Gemeinschaft*, w: W. Kuhlmann, D. Böhler (Hrsg.), *Kommunikation und Reflexion. Zur Diskussion der Transzendentalpragmatik: Antworten auf Karl-Otto Apel*, Frankfurt a/M. 1982.
- Dehnel P., *Dekonstrukcja, rozumienie, interpretacja*, Kraków 2006.
- Hensoldt A., *Charles Sanders Peirce o nieskończonej wspólnocie badaczy*, Opole 2009.
- Kmita J., *O kulturze symbolicznej*, Warszawa 1982.
- Kołąkowski L., *Obecność mitu*, Warszawa 2003.
- Kulczycki E., *Komunikacja jako dyscyplina praktyczna*, maszynopis pracy doktorskiej (2011).
- Reese-Schäfer W., *Karl-Otto Apel zur Einführung*, Hamburg 1990.
- Sierocka B., *Krytyka i dyskurs*, Kraków 2003.
- Wendland M., *Konstrukttywizm komunikacyjny. Komunikacja językowa a budowa świata społeczno-kulturowego*, Poznań 2011.

Rozumienie kultury w świetle filozofii komunikacji Karla-Otto Apla

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza kultury poprzez pryzmat filozofii komunikacji. Autorka podkreśla ścisły związek rozumienia i interpretacji kultury oraz procesów komunikacyjnych zachodzących w danej wspólnocie. Artykuł koncentruje się na filozofii Karla-Otto Apla, niemieckiego filozofa, twórcy projektu transcendentally-pragmatycznego. Poprzez analizę dwóch poziomów praktyki społecznej, czyli realną i idealną wspólnotę komunikacyjną, autor stara się przedstawić funkcjonowanie kultury, a także wyznaczyć zakres odpowiedzialności społecznej za jej kształt. Karl-Otto Apel nie definiuje kultury wprost, jednak na marginesie jego rozważań o komunikacji można zauważyć, że kultura tworzona jest przez członków wspólnoty komunikacyjnej, czyli w ramach dyskursu argumentacyjnego. Definicja kultury wyznaczona będzie komunikacyjną działalnością racjonalnych podmiotów, gotowych podjąć trud argumentacyjnego ustalania obowiązujących norm i wartości. Realna wspólnota komunikacyjna stanowi forum, na gruncie którego kształtuje się kultura oraz wspólna, społeczna praktyka. Proces ten umożliwiony jest poprzez język, który w projekcie Apla zyskuje wymiar konstytutywny, ze względu na swoją funkcję komunikacyjną, społeczno-wspólnotową i pragmatyczną. Komunikacja w filozofii Apla posiada poza tym walor etyczny-moralny. Konstytucja kultury poprzez procesy komunikacyjne

odbywa się na zasadzie wzajemnej współodpowiedzialności wszystkich członków wspólnoty za kształt normatywny i dyrektywalny kultury.

Słowa kluczowe: kultura, komunikacja, wspólnota, język, dyskurs argumentacyjny, etyka dyskursu

Interpretation of culture in the light of communication philosophy of Karl Otto-Apel

Abstract

The aim of the article is the analysis of culture in the context of communication philosophy. The author underlines strict relation between comprehension and interpretation of culture as well as communication processes occurring in a particular community. The article is focused on Karl Otto-Apel's philosophy, a German philosopher, the founder of transcendental-pragmatic idea. Through the analysis of two levels of social practice, namely real and ideal communication community, the author seeks to describe the functioning of culture as well as to limit the scope of social responsibility for its form. Karl Otto-Apel does not define the culture directly, however, in his contemplations concerning culture, it may be noticed that the culture created by the members of communication community, as a part of argumentative discourse. The definition of culture, thus, is governed by communicative action of rational agents, ready to undertake the difficulty of argumentative defining of prevalent norms and values. The real communicative community constitutes a forum, on the basis of which culture and common social practice are created. The process is enabled via the language, which in Apel's idea that forms constitutive dimension, due to its communicative, social and pragmatic function. Moreover, communication in Apel's philosophy has also an ethical-moral value. Constitution of culture is based on a mutual co-responsibility of all the members of the community for normative and directive form of culture.

|119

Key words: culture, communication, community, language, argumentative discourse, discourse ethics